

מהר"ם מפאדובה

מ א ת

הרב אשר זיו

א.

הגאון מהר"ר מאיר בהר"ר יצחק קאצנעלנבויגין היה זקן הרבנים וראש הפוסקים בדורו, דור של גאונים ופוסקים שהשאירו את חותמם על כל הדורות הבאים אחריהם בספריהם היקרים ובדרך לימודם. מעט מאד ידוע לנו על פרטי חייו, אולם מהפרטים הידועים אפשר ליצור תמונה כללית על מוצאה ופעולתה של אישיות חשובה ורבית גוונים זו. אביו, הר"ר יצחק, היה גדול בתורה והובא בפוסקים בשם מהר"י⁽¹⁾. הר"ר יצחק לקח לו לאשה את בתו של הרה"ג ר' יחיאל לוריא, הרב הראשון בבריסק דליטא⁽²⁾. גם הרש"ל והרמ"א היו צאצאי הר"ר יחיאל, ולכן כינו גאונים אלו אחד את חברו "שארי וידידי"⁽³⁾. נראה שהר"ר יצחק בא מעיר קאצנעלנבויגין שבאשכנז לפראג ונתיישב שם. בפראג נמצאה מצבה של בן שני של הג"מ ר' יצחק, ועליה כתוב: "ש' שבת תשובה. בחור חשוב וחבר ר' משה בן הגאון מ"ו יצחק קצנאילנבוגן"⁽⁴⁾. בזמן ההוא היתה בפראג ישיבתו המפורסמת של הרה"ג ר' יעקב פולק (מהרי"ף), וכפי עדותו של הרמ"א היה הר"ר מאיר מתלמידי מהרי"ף⁽⁵⁾. כנראה שלא למד הר"ר מאיר בישיבת מהרי"ף ביחד עם ר' שכנא מלובלין, שהרי מזכיר את ר' שכנא פעמים אחדות מבלי שום רמז שהיו חברים⁽⁶⁾. הר"ר מאיר נולד בערך בשנת רל"ג⁽⁷⁾, ונמצא שלמד אצל מהרי"ף בצעירותו, שהרי בשנת רנ"ב עזב האחרון את פראג⁽⁸⁾. בעודו צעיר לימים, יניק וחכים, נסע לאיטליה ולמד בישיבתו המפורסמת של הג"מ ר' יהודה מינץ, ראש ישיבה ואב"ד בפאדובה. מאז לא מש משיבתה זו והמהרי"ם היה רבו המובהק וגם נתן לו את בת בנו לאשה⁽⁹⁾.

- (1) ענף עץ אבות סי' 115 ; שם ושארית דף 64 ; גדולת שאול ע' פ"ד ; דעת לנבונים אות י"ג.
- (2) נפטר בבריסק בשנת ר"ל (1470).
- (3) עיין בסוף מאמרנו זה את השתלשלותם מר' יחיאל.
- (4) עי' "משפחות ק"ק פראג" ע' 324.
- (5) דברי הרמ"א בהוספותיו למאמר ד' מפרק י"ח מספר "יסוד עולם", שחברו אל ספר "היוחסין". עיין ספרי על הרמ"א ע' 69 ו"תלפיות" שנה ה' חוברת א"ב ע' 283.
- (6) בשו"ת הרמ"א סי' נ"ה כותב מהרי"ם : "ומריה שכנא מארץ פולין".
- (7) עי' במאבות עטרה לבנים ע' ס"ה שנפטר בשנת שכ"ה בן צ"ב שנה, ועי' ג"כ הלאה הערה 153.
- (8) ומפני שהמהרי"ף היה רבו בנעוריו לא חש להזכירו בתאר "מורי" וגם לא חש מלהדפיס את החרם על מהרי"ף בשו"ת רבו מהרי"ם מינץ סימן י"ג.
- (9) זהו טעם נוסף מדוע לא כינה המהרי"ם את המהרי"ף בתאר "רבי", דהרי היתה מחלוקת כבדה וארוכה בין חותנו והמהרי"ף והאחרון החרים את הראשון כידוע. עיין ססק החרם של מהרי"ף נגד הר"ר אברהם מינץ וגם התשובות נגד החרם בסוף ספר "דעת קדושים", חוברת של 36 עמודים. וכן עי' מאמרו של הד"ר מרכס A Jewish Cause Célèbre בספרו Jewish History and Booklore.

בהקדמת המהר"ם לקובץ השרת שלו, שהדפיס ביחד עם שרת מהר"י מינץ, הוא כותב: „בהיות כי שלמים וכן רבים זרזוני להוציא לאור עולם הפסקים אשר פסק הגאון מ"ו רבינו יהוד' מינץ ז"ל, ואנכי תלמידו וחתן בנו ז"ל יגעתי ולא מצאתי כי עדו עליהם כמה טעדי והרפתקי. באשר באותה שנה שנפטר רבינו היתה קרית פדואה עיר מושבו לשלל ושלטו ידי זרים בספריו לקרעם ולשרפם, ומעט מזער הם אשר נשארו לפליטה". ואף בנו חמי הגאון מ"ו כמהר"ר אברהם מינץ ס"ל¹⁰) ז"ל היה מצטער על אלת אמנם עתה בזמן קרוב בא אלי גיסי האלוף כמהר"ר מינץ ס"ל י"ץ¹¹) בן בנו, ואמר איך בדק בספריו אנה ואנה ומצא קצת קונטרס¹² גנוזים בתוך הספרים אחת הנה ואחת הנה עד שקבץ יחד י"ו פסקים והביא אלי. חשבתי מה אעשה באלה, להעתיק או להדפיסם להפיצם על פני כל הארץ — — מ"מ מאחר כי מעטים הם ויש לחוש דמרכס' אחרם עם אשר יצאו ממני — — כאשר אתאי להתם יפוק לאפי ולא יקפיד עלי כי בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, ואנכי תלמידו חשוב כבנו להיותי בעל בת בנו.

מהר"ם חשב את עצמו גם לתלמיד חותנו הר"ר אברהם קאצנעלנבויגין, שכן כותב שם בהקדמה: „ודברים מעטים שהוסיף בנו חמי הגאון ז"ל אחריו — — לכן אני תלמידם סדרתי הדברים איש איש על ידו ועל דגלו באותות — — נאם מאיר בכמר יצחק ז"ל קצנאילנבוגן מפדוואה.

מהר"י מינץ שמש כראב"ד ור"מ בקהלה האשכנזית אשר בפאדובה, והיה נכבד מאד בכל ארץ איטליה. ישיבתו נתפרסמה בארצות רבות ותלמידים נהרו אליה מקרוב ומרחוק. הוא שמש בקודש בפאדובה כארבעים ושבע שנים ונפטר בשיבה טובה¹³). לפי עדותו של המהר"ם לא נשאר לנו מחדושו אלא ט"ז פסקים „וסדר מגיטין וחליצה אשר לקטתי מקונטר' שהיה מכתב יד רבינו ז"ל". ידוע הדבר כי פאדובה נלכדה ע"י צבאות הקיסר מאקסימיליאן בשנת רס"ט (יולי 1509). בשבעה עשר ליולי באותה שנה נלחמו צבאות הריפובליקה הוויניציאית ויגרשו את צבאות אשכנז מהעיר. ר' אליהו בחור כותב על אודות המלחמה הזאת: „בשנת מאתים וששים ותשע החמס קם למטה רשע — — ויהי בהיותי בעיר פאדובה רבתי כאשר היא נלכדה ונשללה ונשדדה ואויבים את גוי השמו בכל המן היהודים אשר תמו" ¹⁴).

10) הר"ר אליהו קאפסאלי נותן לנו תמונת עד ראיה כנה של מלחמת הגרמנים שלכדו את העיר מתחילה והתקפת הוויניציאים שגרשו אותם ושחררוה. עיין REJ, Vol. 77 p. 35 and Vol. 79 p. 39. שם נמצא גם תאור ישיבתו של מהר"י מינץ וסדר הלמוד בה, מותו וקבורתו של מהר"י והבחרו של בנו מהר"א לממלא מקומו.

11) ר"ת סגן לויה.

12) ר"ת ישמרהו צורו.

13) עי' וודו"ץ ח"ה פ' כ"ז. ב"כרם חמד" ח"ג ע' 89 כותב שהר"ר יהודה מינץ היה פרוסיסור ללמודי הפילוסופיה בבית המדרש למדעים בפאדובה וגם הקימו לכבודו מצבת זכרון עם ציור תמונתו. רוב אצילי הארץ היו תלמידיו. המהר"י נפטר כשהיה כבן מאה שנה, לפי עדותו של הר"ר יצחק בנו של הר"י יעבץ בהקדמתו לספר „חסדי ד" של אביו. אולם מהר"א קאפסאלי שהיה תלמידו של מהר"י מינץ וגם השתתף בהלויתו כותב שהיה בן תשעים ושמונה שנה כשנפטר.

14) עיין „דברי ימי ישראל" ח"ו בשפ"ר ציון ה'. ושם מעיר שמאחר שהיה רב בפאדובה מ"ו שנה נמצא שבא „לשם בשנת רכ"ב באותה השנה שגרש הארכיאגמון ארולף השני את היהודים ממנצא.

בנו של מהר"י מינץ, הר"ר אברהם, שמש את אביו בחייו ואח"כ ישב על כסאו רק כששה חדשים, כי לאחר שכבשו אנשי וויניציאה את פאדובה מידי הגרמנים חרצו עליו משפט גלות, והוא יחד עם רבים מעדת פאדובה ברחו לפירארא. שם נשאר כחמשה עשר חודש ואח"כ קבל כנראה את רבנות מנטובה^(*). הר"ר אברהם המכונה ראבי"ה^(*) היה תקיף ואמיץ ועומד על דעתו. היו לו דין ודברים עם מהר"ר יעקב ובנו ר' אייזיק מרגליות עוד בחיי אביו, אבל אז לא נגעו בו מפני כבודו של הגאון הזקן. הר"ר יהודה ליווא מפירארא, שהיה אחי חותנתו של ראבי"ה, מספר שבשנת רס"ט^(*) נתקבצו כל לומדי תורה שנמצאו בעת ההיא בגלילות איטליה "ואני נמצאתי עם האחרים, וכן התחיל לדבר רבינו הגאון מהר"י מינץ ז"ל ואמר בקיצור שכל מה שכתב בנו מהר"ר א יצ"ו^(*) בעסק מהר"י מרגלית ז"ל היה בצויו ובגזירתו והרחיב להחרים ולנדות מי שגזר על בנו מהר"ר א — ומ"מ התחיל מהר"ר א מינץ יצ"ו לדבר במעמד כל החבורה הקדושה, ואמר שאין ידוע לו שום צד חטא או פשע לא בדבור ולא בכתב כלל, והזכיר גם דברי אביו רבינו הגאון ז"ל הנ"ל, מ"מ לרווחא דמלתא ביקש מחילה מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל הנ"ל^(*). אחר פטירת האב פרצה מחלוקת שחוללה רעש גדול בעולם היהודי ולבסוף הוחרם הראבי"ה ע"י מהרי"ף ור' אייזיק מרגליות. האחרון כתב בהסכמתו לפסקו של מהרי"ף: "וכדי לתבוע עלבן א"א אור ישראל וקדושו הגאון מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל^(*)."

הגמ"ר מאיר קאצנעלנבויגין החזיר את עטרת ישיבת פאדובה לקדמותה. עם עלותו למשרת ר"מ בישיבה נתפרסם בידיעותיו הרחבות, ברוחו הנדיבה ובפעולותיו הרבות לטובת תלמידיו. מכל קצווי תבל נהרו תלמידים אליו, ובכל דבר חק ומשפט פנו אליו ממדינות קרובות ורחוקות. מהר"ם שמש כאב"ד בפאדובה כארבעים שנה, ונודע כזקן הפוסקים שבדורו^(*). הגאון ר' יצחק חיים כהן כותב בספרו "פחד יצחק"^(*): "וישב על כסאו אחריו (אחרי הראבי"ה) חתנו המאור הגדול הגאון כמוהר"ר מאיר קאצנאילבויגין

ויצאתו מן העיר הזאת היתה לרגלי הגרוש". ע"י ג"כ בספר "תולדות גדולי ישראל" לרמ"ש גירונדי אות י סי' א'.

15) עיין מאמרו של הד"ר מרכס הנזכר לעיל בהערה 9, עמוד 120 הערה 78. שם מביא את דעתו של החוקר בלאו שהמ"א נפטר בשנת רפ"ה (1525) והיה אז רבה של מאנוטבה. גם בעת המחלוקת עם המהרי"ף שגרמה לפסק החרם עליו היה רבה של מאנוטבה.

16) ר"ת אברהם בן יהודה הלוי.

17) היא השנה שבסופה נפטר מהר"י מינץ.

18) ר"ת יחייהו צורו וישמרהו.

19) עיין בפסקו נגד כתב החרם של מהרי"ף בחוברת שבסו"ס "דעת קדושים ע' 24.

20) ראה הערה 9 לעיל.

21) מזכרת רבני איטליה ע' 45. עוד בימי רבו וחמיו־זקנו נעשתה פאדובה למרכז הרוחני של המדינה, והעיר וויניציאה למרכז המדיני. כמו המהר"י כן המהר"ם שמש בתור ר"מ בפאדובה ואב"ד וראש הועד בוויניציאה. כדאי לציין שבועד שהמרכז הרוחני של היהודים שתחת השררה בוויניציאה היה או בסדואה, המרכז המדיני היה בוויניציאה. ולפיכך כשדנו על עניינים דתיים פנימיים הקיבוצים היו בסדואה, תחת נשיאותו של מהר"י מינץ, אולם כשדנו על 'עסקי הגליל' וצרכיו 'החיצוניים' קראו לוועד בוויניציאה (ישעיה זנה ב"התקופה" ספר ל"ב-ל"ג ע' 667).

22) אמסטרדם תמ"ה דף י ע"א.

הנקרא מהר"ם מפאדובה ומושב יקרו בבה"כ אשכנזים בלוח נטוי נתוה, ולא ישב שם אדם עד היום".

בשאלות ששלחו תלמידי מהר"ם אליו יש לראות את יחס החבה והערצה שהביעו לרבים: "מטה עוז מקל תפארה, מגדל עוז וגבורה מלומד במלחמתה של תורה, גברניט הגדול למרבה המשרה ולשלום אין קץ. מאת קטן תלמידיו צעיר מעבדיו המתחמם מרחוק כנגד גחלתו — וחבה יתירה, גברא דרוח יתירא ביה רוח חכמת' — והאידנא יפענח צפונות, יאיר ויגיה חשכי על מה שנסתפקתי" (23). כותב השאלה הזאת הוא תלמידו הגמ"ר ברוך עזיאל חזק, שהיה ראש חכמי פירארה.

תלמיד שני כותב: "זכרני בימי חרפי בהיותי שוקד על דלתי התורה בק"ק פדוואה עיר שכולה סופרים בעת ההיא ומלכם בראשם הגאון אמ"ו כמהר"ם זצ"ל שוררנו בבית הכנסת כל סדר הקדושה ופעמים רבות לבקשתו" (24).

מישיבתו של מהר"ם יצאו גאוני רבים וידועים שנעשו למנהיגי קהילות גדולות ומרביצי תורה בערים רבות. אחד מגדולי תלמידיו היה הגמ"ר אבטליון ממודונה. "הגאון כמוהרש"ק זצ"ל (הוא ר' שמואל יהודה קאצנעלנבויגין, בנו של מהר"ם — א. ז.) היה רגיל לומר שמכל חכמי ישראל לא היה מתירא חוץ מכוהר"ר אבטליון ממודונה יצ"ו שהיה גם הוא תלמיד אביו מהר"ם מפאדוואה עמו ובישיבתו כשהיה מעיין בחכמת הרפואה שמה פאדוואה, לרוב בקיאותו בגמרא ובפוסקים ובכל חכמה רמה" (25). על אודות תלמיד זה מוצאים אנו הערכה דלקמן: "כמוהר"ר אבטליון ממודנא הפליא לעשות בחיבורים ובחכמות הן בתורה והן בתלמוד הן בחיצוניות לא היה ערוך אליו בדורו, ואחרי בואו לדור בק"ק פירארה בכל הארץ יצא קו. מזכירו לשבח כמה"ר עזריה מן האדומים פעמים רבות בספרו מאור עינים תראנו משם, ורוב הספר ההוא קמח שטחן בריחים של דודי הר"ר אבטליון הנ"ל. בימי בחרותו השביע אליהו הנביא זכור לטוב ונתגלה לו. ובשנת שמ"א הלך לשם קהלות איטליה על בלכול הספרים אל האפיפיור גריגוריוס י"ג ודבר לו כמה פעמים. ופעם אחת בפרט לפני ולפני כמה חשמנים דיבר יותר משתי שעות בלשון לאטיני בלשון צח מליץ טוב בעד הגמרא וחזר משם בכבוד גדול והשיג כל מבקשו. נפטר בפירארה בן שמונים ושנים שנה בשנת השע"א ותהי מנוחתו כבוד. ואני הספדתי עליו כהלכה ברבים פרשת עקב פה ויניציאה. והגית בת נשואה לכוהר"ר יאודה מפאנו המכונה סאלטרו, מרת פולויאה שמה, ולה בנים ובנות. עד כאן לשון נכדו הרב הכולל כמוהר"ר יאודה אריה מודינה זלה"ה בספר חיי יאודה כיתבת יד" (26).

המהר"ם היה בעל נפש עדינה ענוותן ובעל מזג טוב. "הוא שארי הגאון הגדול

(23) שו"ת מהר"ם סי' טו, ועי' בדברי פי חן ב"תולדות גדולי ישראל" לרמ"ש גירונדי ע' 53 סי' ד' שכתב בין יתר דבריו על הר"ר ברוך עזיאל: "ונראה משם שהיה בדורו של הרמ"ף (הרב מאיר פאדובה — א.ז.) ובשו"ת מוהרמ"א יש שם תשובה ממנו על איש בליעל אם כופין אותו לגרש את אשתו ע"ש"ב, וחתם כ"ד לח' מנחם השכ"ד בפירארה".

(24) הגמ"ר ליב סרואל בשו"ת רבי יהודה אריה די מודינה "זקני יהודה" סו"ס ו'.

(25) "מקוה ישראל" להגאון ר' יהודה סאלטרו, ויניציאה שס"ז דף ל"ו ע"ב.

(26) "תולדות גדולי ישראל" ע' 20 סי' ס"ה.

מוהר"ר מאיר מפזוואה גודר גדר ועומד בפרץ — — שאין כוונת הרב בדרך כפייה — — כי בקי אני במדות תרומיות של הישיש שאינו תוקע עצמו לומר קבלו דעתי ואת אשר אביע, וענותו תרבני יום ליום יביע". יחסיו עם גאוני דורו היו מצויינים, וארבעים שנות כהונתו בפאדובה עברו עליו בלי מחלוקות חריפות ורציניות, בניגוד לרבנותם של רבו ואבי חותנו, המהר"י מינץ, וחותנו הראב"ה, שהיו מלאות במחלוקות שנתפשו ונתפרסמו גם מחוץ לגבולות ארצם⁸⁷.

בתשובותיו יש לראות כמה נזהר מלפגוע בכבודם של חכמים אחרים, ויחס הכבוד וההערצה שהביע אליהם. כששאלוהו על אודות רב שדרש שכירות מקהלת אוטרנטו בעד טרחתו ושרותו בעבר למרות זאת שלא תוקצב לו שום שכירות, הוא עונה: "ומה זה מצאת בי מר כי מששת את כלי הנה ואין בביתי לא לחם ולא שמלה ולמה זה תשאל לשמי ומימי מי מערה ועמך מקור חיים ומקר' טהר'. ומכל מקום הנני משיב מפני הכבוד למעלת' דרך משא ומתן ולא מגלה הכרעתי כלל כי זה ימים מה נמנית והייתי עם חברי לגדור עלינו גדר ולקבל עלינו שלא לענו' על דברי ריבות בדיני ממונות אם לא נהיה נדרשים משני הבעלי דינים או מן הדיינים הנבחרים משניהם באשר ראינו קלקלות רבו' יצאו בארצנו ממדה זו שכל אחד מבעלי דינים הסתיר עצה במעמקים לשאול שאלה בהחבא וגנב דעת חברי וקנה לו רב ואילן גדול לפי דעתו להתלות בה בהראותו פסק דין מרב מה ואמר קים לי כפלוגי ורבו המחלוקות בישראל בין הרבנים ובין הבעלי בתים, ולזה הסכמנו לגדור מילתא" — — אמנם דרך משא ומתן אדון לפני מעלתך כדן לפני רבותיו בקרקע'. לאחר דיון בעצם הטענות מסיק המהר"ם שלא כדעתו של השואל, הגאון ר"מ במהר"ר דוד יחי' י"ץ, ולבסוף הוא מסיים: "והנה לא אאריך עוד כי ארא' מעלת' נטה קו לעמו' בשלך ואני לא אכריחך לקבל דעתי כי אינני כדאי, ומאחר כי יצא הדבר בשל' שהאריכו הקומפרמיסו ונתרצו הכתות ישמח לבי גם אני" ⁸⁸.

לפעמים שלחו אל המהר"ם שאלה בהעלמת שמות הבעלי-דינים, אף כאשר יבא השואל לדרוש דבר תורה לבד ומראה פנים כי תורה היא וללמוד הוא צריך". על זה הקפיד מאד וסרב לענות. כה דבריו במקרה כזה: "והנה אף כי אין זה חוק סדרי וסד' רבותי אש' נהלו אותי להנחיל תורתם בלבי ומימיהם לקקתי ככלב המלקק מן הים להשיב על טענת ריב ממון בלתי שמוע בין אחים ואפי' לגנוב גנובי להסתיר עצה שכתוב בשם ראובן ושמעון כאשר דבר זה תוכו און ומרמה כי מתוכו ילמדו לשקר — — עם כל זה לא אמנע

27) שו"ת הרמ"א סי' י"ז.

28) ע"י לעיל הערה 9. בענין המחלוקת בין מהר"י מינץ ור' אליהו דילמדיגו עיין הישר מקאנדיה בתחילת ספרו "מצרף לחכמה", ובמאמרו של רמ"ח גירונדי ב"כרם חמד" ח"ג ע' 89.

29) גם בסימן מ"ד מדגיש את אותו הדבר, וכן במכתבו אל בני השר דון יצחק אברבנאל, שנופס בקובץ מועי לזכר משה שור ע' 218. להלן נציין שבשנת שי"ד היתה אספת רבנים בפירארה ושם נתקבלה תקנה זו בין האחרות.

וז"ל מרן הב"י בשו"ת "אבקת רוכל" סי' פ"א: "גודע בשערים שאין דרכי להשיב לשואלים כי אם כאשר יבררו אותי השתי כתות לדין או כאשר אהיה נשאל מהיושב על המשפט אבל כאשר תשאל כת אחת בלבד איני משיב כאשר למדנו מדברי הרא"ש והריב"ש בתשובותיהם".

30) שו"ת מהר"ם מפאדובה סימן מ'.

מדבר דבריו (=דברי) ואם מעטים יהיו לאשר השואל הבטיחני שאין בו נפתל שכבר נתפשרו ורק דברי תורה ידרוש ממני³¹).

קרה ג"כ שלאחר עיון נמרץ התחרט מהר"ם על חוות דעת או פסק דין שהוציא לפי משקל ראשון, ואז לא הסס מלהודיע זאת ברבים ולחזור בו מפסקו הקודם. כן כותב להגאון ר"מ כמהר"ר בענדיט י"ץ³² בענין גט "של שליח אשר נעשה באוטרניט שההרשאי והגט אינם שווים והיה לבי או עם מעל' להכשירו שינתן הגט לכתחילה, ועתה נתחרטתי בו כי נבוכך אני בו מאוד — ולא ידעתי מה אדון באלה, וחלילי לי לסתור דברי מעלתו אך לא אטפל בו ומעל' יעשה כחפצך אם לעמוד על דברך אם לשוב³³".

כמעט בכל תשובותיו של מהר"ם אפשר למצא את ענוותנותו ובטול דעתו, ואולי זאת היא אחת הסיבות שבגללן נתכבד ונתחבב על כל חכמי דורו, וכתוצאה נתקבל כפסקן מומחה. במקום אחד הוא אומר: "בכן אהובי ורעי הווי מתונים בדין והוציאו משפט לאורו, ואבטל דברי מדבריכ'". ובמקום אחר: "והנראה בעיני לפום ריהטא כתבתי ואם יש אתך רב או צורב' אשר יאמר עלי תועה לא ארחיק דבריו והודיעני ואם יש ממש בדבריו אתן לו תודה ולא אבוש³⁴". וכן, "את אלה אומר לשפוט ברוחי לא כמורה כי איני בכללם כאשר הזכרתי בראשית דברי אך כדן לפני רבותיו בקרק' ואשר יקום ויבטל דברי ואם קטן הוא לא אקפיד עליו ולא ירע לי, ושלום לדייני ישראל ותלמידיהם³⁵".

בדרכי פסקנותו מוצאים שבכל שאלה נהג מתר"ם לגשת מיד אל המקור בגמרא ובראשונים ולברר את המסקנה ההלכותית הנובעת מהם, בלי שום אריכות דברים. הוא מביא גם מקצת מגדולי האחרונים, אבל בקיצור נמרץ. כן יעץ גם לחבריו הצעירים ממנו לקצר בתשובותיהם, ביחוד כשכתבו לחכם המבין היטב את הענין הנדון: "והיטבת לעשות כי מצאת פרכא על כל דבריו, אך הארכת יותר מדאי לכתוב לפעמים שלא לצורך דרך ואין

(31) שם סי' ג"ז, ועי' ג"כ סי' ס.

(32) עי' במאמרו של ד"ר מרכס שהבאנו לעיל בהערה 9 שהר"ר בענדיט היה אחד הרבנים במחלוקת שבין מהר"א מינץ חותנו של מהר"ם ובין הר"ר יעקב פולק.

(33) שו"ת מהר"ם סי' ד', כן נהגו חז"ל להודות ברבים על טעותם וכן גדולי הפוסקים הלכו בעקבותיהם. עיין גיטין מ"ג, ע"א; מגילה י"א, ב'; שבת ס"ג, ב'; רש"י חולין קט"ו, ב' שכותב: "ואני הייתי נוהג בזה היתר עד כה וטועה הייתי בזה". וכן בספרו "הפרדס" סימן רל"ט כותב: "אני הייתי נוהג בו היתר וטועה הייתי. ובאור זרוע ח"ב סי' שט"ו מביא בשם רש"י שכתב לשואל: "נשאלתי על זה ובתשובתי או שגיתי".

בעל ה"חזקת דעת" טעה פעם בפסק הלכה, שחותנו נקרא לעלות לתורה לפני שבירך ברכת התורה בבקר, ופסק לו שאינו צריך לברך עוד ברכת התורה. באותו יום אחר הצהריים קרא אסיפה של לומדי העיר ליסא וספר להם שטעה בפסקו ומהיום ההוא לא חפץ עוד לפסוק הלכות (עי' במגילת יוחסין (ב' ע"א) בסו"ס חידושי מהר"א להר"ר אלעזר הכהן, חתנו של ר' יעקב מיסא, בעל ה"חזקת דעת"). ועיין ג"כ במרדכי ס"ק דב"מ באמצע סימן רמ"ו שמביא: "כך השיב רבינו מאיר. אחרי שהלך השליח לדרכו חזר בו רבינו מאיר וכתב להם כתב שנית וז"ל כך ג"ל לכאורה כאשר כתבתי וחזורני ב"י.

(34) שם סי' מ"ו.

(35) שם סי' מ"ד.

(36) שם סי' ס"ג.

לומר, כי לאיש כמותו יספיקו דברים מעטים ורמיזות לבד. ואדרבה בדברים נותנים לו מקום להשיב³⁷.

אמנם רוב תשובות המהר"ם קצרות הן וקולעות אל המטרה בלי התפלפלות מרובה. אבל לפעמים נדירות קרה שגם הוא האריך בדברו על ענין חשוב ואז בקש סליחה על זה וגם באר את סיבת הדבר: "והנראה לעניות דעתי כתבתי ובמטו מנייכו האלופים שלא תקפידו עלי אם לפעמים הרחבתי לדבר והיה אולי ראוי לקצר באיזה מקום או לעקם הלשון דרך כבוד — אמנם געגועין יש לי עליכם וכאש' ידבר איש אל רעהו אני עמכם ואם שגיתי אשובה לי וכסאכם יגדל נצח"³⁸.

את דעתו של המהר"ם על הפלפול יש לראות מדברים אלו: "הנה אני יודע במעלתך היותך כדאי להשיב לי על כל קוץ וקוץ אני אינני נשען על דקדוקי שדקדקתי כי יקל בעיני כל צורבא אשר לא יגיע לקרסולך לשדות נרגא בדברים אשר עיקר תולדותא מתוך הפילפול. אמנם על גמר' ועל סברא אני נשען". המהר"ם ממשיך שם לבסס את פסקו על גמרא ועל סברא ומסיים: "בכן לא אהיה נמנה מן המתירין. הנה לא אעלים ממכ"ת תכף אחר מיתת בעלה של זו נמצאתי בוויניציא ויצא הקול שכמ"ר שלמה ריו"א ישאנה והיה זר בעיני להיותו חשוך בנים שימתין מלישא עד כ"ד חדשים אחר הלידה. ואז שמעתי דברי נשים אשר צפצפו מהיתר זה ואז כתבתי למהרר'י שיזהיר שלמה מאלה ולא ישאנה כי אז בינותי בספרים ושקלתי במאזנים ההיתר והאיסור, רק כי תמיד שמעתי מן מוריני חמי הגאון ז"ל שגער בנשים אשר דברו בדבר זה ואמר להם הבל תהבלו, בכן יצאתי תכף לכתוב למהרר'י הנ"ל. וק"ו שאסמוך על שמועתי שמצאתי און לי בגמרא וסברא"³⁹. על דעתו לא סמך לחדש דבר מבלי שיהיה לו בסיס ויסוד בגמרא או בפוסקים. כן הוא מצהיר: "ובהיות כי לדעתי קונטרס זה יגיע לקצת תלמידי חכמים אחדש בו דבר ואף כי אינני סומך על סברתי לחדש דין שלא נמצא מ"מ להיותו משא ומתן של תורה אכתבנו"⁴⁰.

עדינות רוחו של המהר"ם נשקפת מכל תשובה שכתב לשואליו. אפילו אם לא היתה דעתו נוחה מדרך פלפולו של השואל וגם לא הסכים למסקנתו, מ"מ ענה בענוותנות והעניק לשואלו מלא חפנים כבוד ויקר: "שושנת עמקים מגלה עמוקים דבריו עתיקים מעייל פילי בקופים של מחטים דסדקות הדקים, אהובי האלוף ה"ה כמהר"ר דוד ויטל. חבוריך הגיע לידי שניים ושלישים ושמחתי בהן כעל כל הון וברכתי לצורי שחלק מחכמתו ליריאו ושיש לאברהם אבינו בן כמותך שאם ח"ו תשתכח תורה מישראל היית כדאי להחזירה בפלפולך ואם כי לפעמים לפי הנראה לא תאמר כהלכה מה לי באלה הלא גם על רבי מאיר אמרו גלוי וידוע שאין כמוהו בישראל ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו מפני שאומר על

37 שו"ת רמ"א סי' מ"ח. בה חולק הרמ"א על פסקו של הבית יוסף ובסוף התשובה באה הסכמת המהר"ם לדעתו של הרמ"א.

38 שו"ת מהר"ם מפאדובה סי' ל"ט.

39 שם סי' ל'.

40 שו"ת רמ"א סי' נ"א.

טהור טמא ומרא' פנים ועל טמא טהור ומראה פנים, ככה יחשב מעלת' בעיני בראותי שמעתתא דידך מחודדים ומסודרין דבר דבור על אופניו. והנה זה ימים רבים שהגיע לידי הקונטרס אשר חבר מעלתך בעסק המקוה ולא היה בלבי להשיב למעלתך יען כי אף בתחילת המחשבה תכף לקריאה אמרתי שאי אפשר שאסכים על ידך בהיות כי ככה ה' המנהג ברוב ארץ אשכנז — חשבתי איך אשיב לאהובי דברי' שהם כנגדו והוא קוה ממני ענבי' ואעש באושים, ואני כבר בעסק ממורת אשר כתב מעלת' להחמיר לא הסכמתי על ידך כאשר כבר קבל' מכתבי בלי ספק, ועתה כאשר אשוב לחלוק עליך גם בזה תאמ' עלי ח"ו שבתר דידך כאתינא ויחשוב מעלתך עלי זרות. לכן מנעתי להשיב עד כי שינית שלחת וכתבת לי לבקש ממני מענה. אמרתי אקום ואענה למר מלין זעירין ועל ענותנותו דמר אשען שלא תקפיד ותדינני לכף זכות" (א).

ב.

בעת הצורך מצאו תלמידי מהר"ם את רבם עומד לימינם ומגן עליהם בפני התקפת יריבים חשובים, אפילו בזמן שלא התנהגו תלמידים אלו כהוגן ונטו קצת מהדרך הראויה לת"ח צעירים. בזמנים אלו רואים אנו את אהבתו של הרב הישיש לשלום ואת תשוקתו העזה להשקיט כל ריב ומדון. מדות אלו מביע המהר"ם מפאדובה בתשובתו להגאון מהר"ם אלשאקר מירושלים" (א). שם יש לראות גם את גמוסיו וחכמתו בדברו אל חכם מפורסם זה בלשון דיפלומטית של ימין דוחה ושמאל מקרבת. המהר"ם נמצא במקרה זה במצב קשה מאד. היה עליו להגן על תלמיד לשעבר בזמן שהאחרון התקצף נגד הגאון הישיש מהר"ם אלשאקר. ביחוד היה קשה מצבו של הרב מפני שבעצם הענין הסכים עם מהר"ם אלשאקר. הוויכוח בין שני הגאונים הישישים התפתח כתוצאה מהריב שפרץ בקאנדיה בין שני רבנים שלמדו בעבר בישיבת פאדובה, הר"ר אליהו קאפשאל" (א) והר"ר יהודה

41 שו"ת מהר"ם סי' לא.

42 מהר"ם אלשאקר נולד כפי הנראה מסביב לשנת רס"ו ולא כמו שהחליטו חכמים רבים שנת ר"ך, שהרי בתשובתו סי' קי"ד הוא כותב: "כי מעיד אני עלי שמים וארץ שהרי אני כבן שבעים וחמש שנה ולא ראיתי מי שכתב על חברו מה שכתבת בלתי ידיעתו וכ"ש במקום שהדין עמו". ובסוף התשובה נמצא "טופס השני אחים הנזכרים בתשובה דלעיל", ושם רשום שהמעשה קרה ביום אחרון של חול המועד ססח הרצ"א.

43 ישנם חכמים שחשבו שהר"ר אליה ב"ר אלקנה קאפשאל" היה תלמידו של המהר"ם. עיין ב"אבות עטרה לבנים" ע' ג"ד הערה ס"ז. מסקנתם מבוססת על זה שבשו"ת מהר"ם סי' ל"ב כותב להר"ר אליה, וז"ל: "אגודת אותיותיך הגורא' הגיעוני וששון ישע המה לי בראותי גדי שהנחתי נעשה תיש בעל קרנים קרני הוד מחכמתו אשר האיר פניו". אמנם המעיין בתשובה זו נוכח מהרה שהמהר"ם כותב שם לחבר ולא לתלמיד: "ואשתומם על המראה אשר תאמר להביא ממרחק לחמך להיות לך לסעד — הלא מעלתך לא יצטרך לא לגמרא ידידי ולא לסברא ידידי רק מעונותנותו דמר, ולא אשיב פניך ריקם אם כי לא הנחת מקום לאחרים להתגדר בו ואקצר ואעלה במסילה אשר בו דרך מעלתך". וכן בסו"ס ע"ח כותב אליו: "זהו מה שתמצית לתלמידי ומעלתך עוקר הרים אם גראה לך ליישבו בענין יותר קרוב השמיעני את קולך כי קולך ערב".

מלשון זו לא משמע שהר"ר אליה היה תלמידו של מהר"ם. נוסף לזאת, בשו"ת אבקת רוכל סי' ס"ד מתאר הר"ר אליה את גדלו בתורה וצדקותו של מהר"ם לפני ה"י וחבריו בצפת. נמצאים שם תארים ושבתים רבים אבל התאר "רבי" חסר. לכן נראה ששניהם היו חברים ולמדו יחד בישיבתו של מהר"ר

דילמדיגו"). בענינים אחדים של פסקי הלכות. השאלה הראשונה היתה "בקדושין שנתנו לפני שני אחים ולא התפרדו לא בעת ראייה ולא בשעת העדאה בב"ד בתוך כדי דבור דרך שחוק וקלות ראש, וגם היה שם שתיק' דלאחר מתן מעות ולא אמר המקדש לי".

הר"ר אליה קאפשאל פסק שהקידושין אינם תופסים והאשה יכולה להנשא לאחר בלי גט פיטורין מתראשון, אבל הר"ר יהודה דילמדיגו חשש להחמיר. שני היריבים פנו אל המהר"ם אלשאקר, שהיה מזקני-פוסקי הדור והתגורר אז בירושלים, שיחווה דעתו בשאלה זו. המהר"ם צדד בדינו לדעתו של הר"ר אליה, אבל כתב את תשובתו במתינות ובדרך כבוד לשניהם. הוא עובר על טענותיו של הר"ר יהודה, שמכבדו בתואר "ארי דבי עילאי מזה בן מזה כמהר"ר יהודה שמי' ורב דעמי", ומפרך אותן אחת לאחת בקצת אריכות לשון". בזה עורר את חמתו של האחרון והוא ענה לו שמחמת האהבה עשה מה שעשה". וגם השתמש בביטויים המהווים פחיתות הכבוד לגבי פוסק זקן וגאון מפורסם זה. על דבריו ענה מהר"ם אלשאקר בכעס ובדברים קשים כגידים: "לא אליכם כל עובדי דרך הביטוי וראו כמה גדולה טעות האיש הלזה החולק על דבר זה ומגדיל את פיו — ועתה הוסיף הבל על הבליו לומר כי האהבה עורה עיני חכמים, ומי עור כמותך שלא הבנת דברי חכמים ולא באת בסודם ומלבך אתה בודם. תיתי דאלמלא את פני הנעלה אחיך יצ"ו אני נושא" ולמען החכם הנשא כה"ר שלמה קרובך אני עושה, הייתי גוזר עליך במושב חכמי' זקני' ונבוני' — — — שלא יהיה לך שום עסק בדיני קדושין וגטין וכיוצא בהן כי לא ידעת בטיבן ובעקריהן — — — עוד כתבת שהקפתוך בחבלות תשובות שאין בהם ממש וכו'. ואני אומר — — — כמדומ' לי שהיית נכוה בחמין ועתה אני רואה באולי תכוה בחמי חמין ותבין בין שמאל לימין — — — וכ"ש ששמענו מההדורי מילי שהתרת לומ' לעובדי כוכבים להדליק את הנר ליל שבת כדי להוליך את הקרואים לחופה לביתם — — — לא תמצא אחד מאלף שמתיר בדבר זה וכמעט שלא ימצא בזה שום מתיר בעולם — — — ואם דפקתך

מינץ בימיו האחרונים של המהר"י. הר"ר אליה היה אז צעיר לימים ולזה מתכוון המהר"ם בדבריו "בראותי גדי שהנחתי נעשה תיש". הר"ר אליה מתאר את הזמן שלמד בישיבת המהר"י שנתרבה זמן קצר לאחר שבא אליה. עיין לעיל הערה 10. בספר "תולדות גדולי ישראל" לרמ"ש גירונדי אות א' סי' כ' כותב שהר"ר אליה קאפשאל היה "תלמידו של הגאון מוהר"ר יאודה מינץ זצ"ל שהיה לומד אצלו בק"ק פאדובה. בשו"ת מהר"ם אלשקר סי' צ"ט כותב: "כמהר"ר אליה גדול בדורו".

ותמוה מאד שחכמים אחדים מייחסים את הר"ר אליה קאפשאל לתלמידו של מהרש"ק בנו של המהר"ם. עי' "דעת קדושים" ע' 82; "אבות עטרה לבנים" ע' ל"ו; "חבל הכסף" ע' 28.

44) בשו"ת "אבקת רוכל" סי' ס"ה כותב המהר"ם אל קהילת קאנדיה: "ועתה אספרה נא לכם את אשר קרה פה פדוואה בימי הזקן האור הגולה רבינו יודה מינץ זלה"ה, ולדעתי שאז נמצא פה כמוהר"ר יהודה דאלמיניץ היושב בשבת תחכמוני בעירכם אך היה אז בחור יושב לפני רבו וראה אף הוא כל הדברים, ועיין ג"כ ב"תולדות גדולי ישראל" לרמ"ש גירונדי (ע' 16) באמצע סי' מ"ח שכותב: "והגית (מהר"ר אליהו דילמדיגו — א.ז.). שני בנים גדולי עולם אי מוהר"ר משה פילוסוף שלם ונכבד, והשני הרב הגדול בגמרא ובפוסקים מוהר"ר יאודה ז"ל בר פלוגתיה דמוהר"ם אלשאקר ז"ל".

45) שו"ת מהר"ם אלשקר סי' ק"ד.

46) שם סי' צ"ט.

47) יש לציין שאת הר"ר אליה קאפשאל מכבד המהר"ם אלשקר יותר מבר פלוגתיה ומכנהו "ארי שבחבורה ומרבי המשרה כמהר"ר אליה גדול בדורו".

48) לפי מה שהבאנו בהערה 44 משמע שהכוונה פה להרב הפילוסוף משה דילמדיגו.

בהלת הקנטור ולא הבנת הדברים תראם למי שיפרשם לך — — ואם במפורשות מפורשות לתינוקות אתה מכחיש ומכסה אור השמש בעת הצהרים מה תעשה בסתומותי⁴⁹).

השאלה השניה שבה נחלקו רבני קאנדיה הנ"ל היתה בענין שני יהודים שנסעו בספינה של גויים ועמד עליהם נחשול של ים ונשברה הספינה ורק אחד מהם ניצל והשני אבד. היהודי שניצל בא לפני בי"ד והעיד שבהיותו בעיר קאשי"א שמע לעכרים שהיה משיח לפי תומו ומונה את הנמלטים מהספינה ההיא ובתוך דבריו „אמר שסוחר אחד בשם ששמונ"דו הוציא פונילי אחד והרג את משה קול"פאתי מפני שרצה משה הלוח לרכוב על העץ שהיה רוכב עליו ששמונ"דו הנזכר⁵⁰“.

גם בשאלה זו החמיר הר"ר יהודה, והר"ר אליה פסק לקולא. המהר"ם אלשאקר הסכים שנית עם דעתו של האחרון, ודבריו אל הר"ר יהודה נכתבו כמו כן במתינות וביחס של כבוד, למרות זאת שמייסרו כייסר רב זקן ומנוסה את הצעיר ממנו: „ואני תמה מכמהר"ר יהודה דחיש הכא לבדדמי — גם קולי אליך כמהר"ר יהודה נר"ו כי לא תהיה תפארתך לבקש חמורות ואריכות דברים שלא כענין להגדיל גוף הקונדרס למען לא ירוץ קורא בו ולהגזים הגזמות עצומות להבהיל השומעי' בלא טעם כעקר בענין עגונ' ותאסור שומנא ותקרא למקל בה ומשיב כעניני' דינא שרינא⁵¹. עוד הוא ממשיך להוכיחו באותו הזמן שמכבדו: „קולי אליך כמהר"ר אליה נר"ו שהשיא את כ"ת דמיונו' בדדמי — עד שנוקת להשיב על דברים שאינן כענין, הקץ לדברי רוח⁵²“.

בענין עצם הדין הוא אומר: „וכמה לא חל ולא מרגיש גברא דבעי לעגן עגונה בשמא דשמא דשמא ומבקש תואנות ועלילות — ופוק חזי מה עמא דנחותי ימא דבר כי הנטבעים בים אם יחזיק בעץ או בזולתו ויחבק אותו להשען עליו לא יוכל אדם להסירו אם לא ימית אותו, או אם יתפס באדם אחד היודע לשוט לא יפרד ממנו כי אם בנפשו או יטבעו שניהם אם אין בידו לדחותו או להמיתו⁵³“). בתשובה אחרת הוא מדגיש את הכרעתו במלים אלו: „כללא דמילתא דאיתתא דא מותרת לינשא בעדות זו לכולי עלמא היודעים בטיב קדושין וגשים⁵⁴“.

הר"ר יהודה ענה גם על תשובה זו בלי זהירות יתירה וגם מצא כנראה רבנים אחדים שהסכימו עמו להחמיר⁵⁵). אז חרה אפו של מהר"ם אלשאקר ובתשובות אחדות שפך חמתו על יריבו הצעיר. ביחוד גברה המרירות בתשובה האחרונה שנכתבה אל הר"ר

(49) שם סי' קי"ד.

(50) ראה תחילת סי' קי"א.

(51) שם.

(52) שם סי' קי"ג. אותה סברה ממש הוא מדגיש גם בסי' קי"א.

(53) סוף סי' קי"א.

(54) „והרבים שכתבת שיש עמך ידעתי בני ידעתי כי הם הם שני רבונות או חבריך המחזיקי' בידך אשר שלחת עם תשובותיך תשובותיהן — והלא ידעת שכבר עמדתי עליהן. ואמנם דברי החכם השלם כמהר"ר רבינו ז"ל הגדול שבהן ראיתי — והנה כבר שלחתי לו תשובתי על דבריו סמוך לפטירתו ז"ל — ואמנם מסייעך השני עליו נאמי מסייע אין בו ממש, וכבר סתרת כל דבריו סתירה מוחלטת בכל מכל כל והרחבתי שם הביאור יותר מהתשובה שהשבתי לך הלא המת בעירך ביד חבריך תעמוד עליהם אם תרצה⁵⁶, סי' קי"ד.

יהודה על שני הענינים שנחלקו בהם רבני קאנדיה: "עוד כתבת כי נראו בעיניך תשובות הר"ר אליה קפשאלי פלא פלאות וכו'. אטו ספיקא איכא בהכי ומה לתבן את הבר והשלם את הנשבר, וכל מי שיעמוד על דבריו ודבריו איך לא יראה בדבריו פלאו' חכמה בערך דבריו — אבל משום בריחתך לא יעתק צור האמת ממקומו ויכנס השקר בהדומו ותשאר האשה עגונה כל ימיה כדי למלאת תאותך ורצון קנאתך ואש עברתך באיש חברתך — ולמה לא הלכת אצל מלמדי תינוקות ללמוד מהן כי לא דברת נכונה — ועודדתי אותך בתשובה האחרת על שנים מהן אשר לא יטענה בהן תינוק שאינו יודע לקרוא אבי ואמי ועדיין אתה מתלבט ומתעקש בהן ואין אתה חוזר בך בפה מלא מהן".

לאחר דברי התוכחה העוקצניים שנמצאים למכביר בתשובה ארוכה זו, הוא מסיים: "והנה הרביתי בתוכחותיך להגאתך ולטובתך ואל תקוץ בהן כי הם יורוך — ובעל השלום יטע ביניכם שלום ותתענגו על רוב שלום — כנפש המוכיח בפה ואוהב בלב המבקש אהבתך ושוגה בתורתך".

מסקירה קצרה זו בדברי מהר"ם אלשאקר נקל לשער את מצב רוחו של המהר"ם מפאדובה, שגם אליו שלחו שני היריבים את תשובותיהם. תלמידו מלפנים העלה עליו את חמתו של גאון ופוסק מפורסם עד שהלה שפך עליו קיתונות של רותחין. והמהר"ם מפאדובה לקח עליו את התפקיד הקשה לגעור בתלמידו אבל להגן עליו, ומצד שני לפצות את הגאון הזקן וגם להוכיח לו, בכל מדת הדרך-ארץ והכבוד הראויים לגדול בישראל, שאין דרכו דרך תלמידי חכמים המתונים בהלכה ומשתדלים לקרב ולא לרחק, להשקיט מדון ולא להוסיף שמן למדורה. לתכלית זו הוא מקדיש את תגובתו לשאלות שנשלחו אליו.

מתוך הנסיון בא המהר"ם מפאדובה לידי מסקנה שבמקרים כאלו אין לחזק ידי חכם אחד נגד חברו מפני שדבר זה עלול לגרום חזק המחלוקת והתגברותה. את דעתו זו הוא מדגיש אל ידידו מהר"ם אלשאקר לאחר שמפזר עליו ומעניק לו תארי כבוד הראויים לגדול כמוהו: "שפתים ישק משיב דברים נכוחים, עריבים דבריו כעולות ומחים, האלוף ה"ה כמהר"ר משה אלשקר שלו' למר ולתורתו. אשריך שאתה בירושלים תב"ב ומצודתך פרושה בעיר קאנדיה להכריע בין שני אריות דבי עלא' אשר נלחמו יחד זה על זה ימים רבים. ואנכי ברחתי באלה מלהכריע ביניהם אף כי הריצו אגרותיה' וחבוריהם אלי פעמים שונות, באשר נודע אלי כי היא מחלוקת. שלא לשם שמים רק קנאה ותחרות הביאם עד הנה. חשבתי אם אכתוב להם דעתי בהכרח אסכים עם אחד מהם אז יניף האחד ידו על חברו ויאמ' האח האח נצחתי ותגדול השנאה ביניהם. אמרתי יכלו מאליהם וכתבתי לשניהם שלא יקוו ממני שום הכרעה במחלוקתם ובקשתי מהם שישלימו פעמים ושלש, והראיתי פנים לכל אחד מהם במכתבי אליו שאפש' שחברו ינצח אותו כי דבריו אינם רחוקים, כדרך רודפי שלום המשנים מפני דרכי שלו' ולזה לא כתבתי להם דעתי במוחלט בשום דבר — ועתה מעלתך רוח אחרת היתה אתך וגם אתה לש"ש נתכוונת, בלי ספק חשבת כאשר תגלה אונם כי יצדק האחד על חברו המנוצח ישים אשם נפשו

ויהיה נכנע לחבירו. ואולי היה עולה ביד מעלתך אם היית כותב עליהם בשפה רפה ובדברים רכים ולא להראות לאחד פנים צהובות ולהגדיל תפארתו ולמעט חבירו בתפארתו.

אחר הקדמה זו ממשיך המהר"ם לבאר את הגורמים הפסיכולוגיים שהניעו את תלמידו לצאת בתקיפות נגד פוסק ישיש ומכובד, אע"פ שאינו מצדיקם: „אמנם עתה בראות מהר"ר יודא חבירו מתנשא עליו לאמור נצחתי מצאתי און לי, יראה ויבוש רבי יודא ממה שכתב מהר"ר משה הישיש וישוב על עקב בשתו, השיב גם הוא מתוך צערו למעלתך לא נוהר לכתור תשובותיו דרך ענוה ויראה כראוי לאיש כמוך, והפריז על המד' לפעמים לכתוב לזקן כמותך דברים גבוהים לומר שטפה דאהבה עורה עיני חכמים והוגעתי בדבריך הקפתני חבילי' חבילי' שאי' בהן ממש וכיוצא בדברים אילו. ואף התרא' לנגד' כקפדן להקפיד על דבריך — ולזה ודאי שמהר"ר יודא יצא מחיק המוסר אך כי אין אדם נתפס על צערו וכתב מה שכתב — וראש דברך בפסק הראשון היה סבה להכעס הגדול הזה בדברי' האחרונים שאף מעלתך הפריז על המידה לכתוב עליו שהיה ראוי להורידו שלא יהיה לו עסק בגיטין וקידושין אך פני אחיו ופני קרובו כהר"ר שלמ' נשאת. ודא עקא כי לא ראיתי מקום דבריו אשר בעבורם היה ראוי להורידו — חלילה אם אתה אומר להרוס אני אומר לבנות ולא אחוש שמעלתך יושב ברומו של עולם בירושלי' תוב' ב כי אין המקו' גורם כעת בעו"ה, כי איככה אוכל וראיתי לראות במפלת המצבה אשר הקמתי אני ואחרים עמי להרשותו שיורה ויהיה לו עסק בגיטין וקידושין.

המהר"פ ממשיך בתשובתו להראות על כל נקודה שבטל מהרמ"א שאין לה שחר, שהדבר אינו פשוט כ"כ ושישנם פוסקים מפורסמים החוששים להחמיר. אחר זה הוא ממשיך: „והנה לא אכחיד האמת תחת לשוני אילו היה בא מעשה כזה לפני גם אני הייתי נוטה להתיר בלא גט — אבל הטענ' השלישי' שלא אמר המקדש לי לא היתה בה כדי להכריחני להקל מאחר כי יש מחמירי' כאשר כתב מר — והנה יצאתי מן כוונתי כי לא באתי להשי' על דבריך ולפקפק בהם ולא אומר בטח כי יצדקו דברי מדבריך רק על אלה באתי שאין כאן מקום להכעס הגדול להעביר ת"ח מאשר הוקם עליו. ובזה אני מודה כי ראוי הוא לכל רואי תשובות מהר"ר י"צ אל מעלתך שיוכיח אותו על אשר דבר נגדך שלא כדרך מוס', וגם אני אדבר אתו משפט על ככה שיעזוב דרך זה וינהיג עצמו כת"ח שבארץ ישראל שנוחים זה לזה בהלכה.

כשגומר להצדיק את עמדת תלמידו בשאלה ראשונה עובר מהרמ"פ לשאלה השנייה ומביע בין יתר דבריו סברה שהיא ההפך מזו שמדגיש מתנגדו: „בלי ספק לא השהה אותו על הקרש ודחפו אותו לים טרם יצא נשמתו כי כל כוונת הנכרי היה להקל משא הקרש אם כי קרוב לודאי הוא שהנכרי המעיד לא ראה יציאת נשמה — ודברים כאילו אינם רחוקים לדחות החושש בשתי ידיים — וכן הקפי' מעלת' על זה בפסק הראשון — ועתה דברי מעלתך האחרונים היה פשוט למעלתך — איני יודע מנא לך — וכן נראה לי לישב דברי מעלתך שלא יהיו פלסתר. מעתה מהר"ר יהודה — לא חטא במה שחשש לחומרא גם בזה, ולא ארחיב עוד באלה ואבקש פני מעלתך להוכיח שניהם בדברים

שיעזבו דרכם ולא ירעישו כל העולם במחלוקת, ומרחוק אקוד ואשתחזה למעלתך ולכל תלמידך ואבק' פני מעלותיכם העתירו נגד שער השמים גם בעדינו היושבי' על אדמת נכר¹ (").

בזה מסתיימים דברי מהרמ"ם שבהן השתדל להצדיק במקצת את עמדת תלמידו ועיי' למתק עליו את הדין. באותו הזמן התאמץ לפצות את דעתו של מהרמ"א שנפגע מדבריו הנמהרים של התלמיד הצעיר שדבר מתוך צער וכאב לב. אין אנו יודעים את הרושם שעשו דברים אלו על מהרמ"א, אבל מתוכם יש לראות את רחבות לבו וחכמתו של מהרמ"ם שידידו רב לו אפילו במצב עדין וקשה כנ"ל.

ג.

בימי מהר"ם מפאדובה קרה מקרה היסטורי מעניין וחשוב שהרעיש בזמנו את כל תפוצות ישראל. גם במקרה זה יש לראות עד כמה החשיבו והעריכו גדולי התורה בדור ההוא את המהר"ם.

בימים ההם (שט"ז — 1555) באה לקושטנדינה השמועה המעציבה כי האפיפיור פאול הרביעי, המכונה המטורף ("), שם בבית האסורים את האנוסים אשר שבו לדת ישראל ונמצאו באנקונה והוא מתעתד לשרפם חיים. בין האסורים היו גם אנוסים שהתישבו בתוגרמא והלכו לרגלי מסחרם לאיטליא. האשה המפורסמת חנה לבית מענדעס (דונה גראציה) וחתנה דון יוסף נשיא, שבעצמם היו אנוסים שברחו לתוגרמא והסירו מעליהם את מסוה הנצרות ("), התעוררו להציל את האומללים. הם ערכו בקשה אל השולטן סוליימן

(56) שו"ת מהר"ם מפאדובה סי' כ"ט.

(57) ז"ל "עמק הבכא": "ויהי פאולו משוגע איש הרוח על רוב עוניו ויחדש על היהודים גזרות שונות — ויהי היום ותהי עליו רוח אלקים רעה ויאמר אל בן אחיו באישון לילה: לך שרוף את כל בתי היהודים באש, אל תסל דבר מכל אשר דברתי. וירע בעיניו מאד, ויסצר בו וילך. ויסגע בחשמון פרנסיס, ויאמר אליו: כלה ונחרצה מאת דודי להשמיד את היהודים, והנה גם עתה לשרוף את בתיהם שלחני. ויאמר לו: השמר לך מעשות את הרעה הגדולה הזאת, והיה כעת מחר ונראה מה יהיו חלומותיו, ויסר אל ביתו. ועבדי פאולו הבהילוהו להביאו שנית, וילך שמה ויאמר אליו: מה אדוני מדבר אל עבדו? ויאמר אליו: העשית את הדבר אשר צויתך? ויאמר: לא, אדוני! ויאמר פאולו הנמהר: לא תעשה מאומה, אך מהר ושלח ספרים ביד הרצים לאנקונה ויחננו האנוסים בבית המטרה, ונדעה מה נעשה להם. המחבר ממשיך לתאר את שריפת כ"ד האנוסים וגם את הצלת האנוסים נתיני תוגרמא ע"י השולטן סוליימן.

(58) עוד בהיות דון יוסף בצרפת התקרב אל חצר מלכותו של הנרי השני והלוה למלך 150,000 זהובים, סכום עצום בימים ההם. הוא נתמנה כציר בקושטא, ובבירת הקיסרות העותומנית זרק מעליו את מסוה הנצרות שהעיק עליו וחזר ליהדותו בפומבי. צעד גועז זה הסעיר את כל המדינאים והצירים בבירה. כולם שלחו דו"חים לשולחיהם על התגירותו של הבנקאי שליחו של מלך צרפת. דון יוסף מצא חן בעיני השולטן סוליימן והעלהו לגדולה עד שנעשה אחד מיועציו הנאמנים ביותר. כשעלה בנו סלים על כסא המלוכה גדלה השפעתו עוד יותר והוא הכתירו כ"נסיך נקסוס ואיי הציקלדים, בנתנו לו את השררה על שנים עשר איים שהחשוב ביניהם היה האי נקסוס. מאז נקרא דון יוסף "הנסיך נקסוס".

כשהתחיל דון יוסף לדרוש פירעון חובו ממלך צרפת וחוהו בלך ושוב. לאחר ששלח השולטן שתי דרישות לפירוע את החוב ניתן הסבר לאי פריעתו: "דון יוסף היה יהודי בסתר וליהודים לא היתה זכות המסחר בצרפת, לפיכך אין מלך צרפת חייב לפירוע את חובו". תשובת זו העלתה את חמתו של

האדיר כי ידרוש בתוקף מהאפיפיור לשלח לחפשי את נתיני תוגרמא. השולטן נענה לבקשתם וביום התשיעי לחדש מרס בשנת 1556 (שט"ז) שלח מחאה חריפה אל האפיפיור על נגעו לרעה בנתיניו ועיי"ז גרם נזק של ארבעת אלפים זהובים לאוצר ממלכתו. בתוך דבריו רמז לו שאם לא ישחרר את נתיניו ינקם בנוצרים היושבים בממלכתו. האפיפיור נכנע לדרישת השולטן האדיר והוציא לחפשי את האנוסים נתיני תוגרמא וגם החזיר להם את רכושם.

[הערות]

אמנם את האומללים אשר לא היה להם גואל ומגן העלה העריץ על המוקד. עשרים וארבע נפשות נשרפו בפרקים שונים, החל מיום שלישי לחדש אייר וכלה בשנים ועשרים לחדש תמוז. כדאי להעיר כי אומללים אלו חזרו לאנקונה מפורטוגל רק לאחר שעירית אנקונה הבטיחה להם חירות לבא ולפתח את מסחר העיר, ובכל זאת הפר האפיפיור את הברית⁵⁹ ויעל אותם על המוקד ואת רכושם החריב⁶⁰.

[הערות]

שמועת השרפה הגדולה זעזעה את כל תפוצות ישראל. ביחוד הספרדים והפורטוגזים היושבים בתוגרמא וביתר הארצות השתוקקו להנקם באפיפיור האכזרי. היו רבים מאנוסי אנקונה שהקדימו לברוח לעיר הקרובה פיזארה, ממשלת הדוכס גוידו אוברלדו מאורבינו, שקבלם ברצון בחפצו להסב את סחר ארצות הקדם, שהיה ברובו בידי היהודים, לחופי מדינתו. יהודי פיזארה, וביחוד פליטי אנקונה, שלחו מכתבים לשלונקי⁶¹ ולקוש-

דון יוסף וגם לא הניחה את דעתו של השולטן. פקודה ניתנה לעצור את אניות צרפת ולהחרים את סחורותיהן שנמכרו לטובת דון יוסף.

מלך צרפת גאלץ לבלוע עלבון זה ולדרוש חווה חדש שיבטיח זכויות לאניות צרפת בממלכה העותומנית. משא ומתן ארוך ומייגע התנהל בין צרפת ותוגרמא ובסוף חתמו שני היריבים על חווה חדש בשמונה עשר לאוקטובר 1559. חווה זו שנחתם בין שתי מעצמות חשובות במאה השש עשרה, נחשב לאחד החוזים המפורסמים ביותר. החווה נכתב בעברית ועליו באו חתימותיהם של דיבורג ציר צרפת והחוזיר של השולטן. החווה תורגם לצרפתית ולתורכית בכדי שצירי צרפת ושרי תורכיה יבינו את תכנו. בחווה זה חסר גם סעיף שלם של דברי שבח למלך צרפת, שנמצא בחווה הקודם לו. זאת היתה נקמתו של דון יוסף היהודי באויבו מלך צרפת הנוצרי!

נ"ל שנצחון זה מאשר את עמדתם הנכונה של דון יוסף וחמותו בענין חרם אנקונה שאנו עוסקים בו בגוף המאמר.

59) פרופיסור סיסל רוט כותב שהאנוסים האלו קבלו אשורים גם משני האפיפיורים הקודמים פאול השלישי ויוליוס השלישי שלא יגעו בהם לרעה. ראה ספרו „דונה גרציה“ (אנגלית) עמ' 139-134. ועיי' ג"כ בשו"ת מהר"י בן לב ח"ב סי' נ"ד שכתב: „וכפי הנשמע אלו הצדיקים אשר נשרפו על קדושת ה' באנקונה היה רשות להם מהאפיפיור שקיים וכתב בספר וחתם בחותמו שיתיהו שמה באנקונה כי הגוים אשר נגזר עליהם בסורטיגאל היה באונס“.

60) מעניין שאח"כ קמו מלומדים נוצרים להכחיש את כל הענין כאילו לא היה, ממש כמו בימינו שקמים שונאי ישראל ביחוד בין הגרמנים והערבים להכחיש את השמדת ששה מליונים מאחינו ע"י הנאצים י"ש. במאה התשע-עשרה פרסם הכומר צוור גריבלדי חיבור על האפיפיור פאול הרביעי ובו מתאמץ להוכיח כי שרפת כ"ד הקדושים לא נתקיימה. אך ישנם מקורות נאמנים, יהודיים ובלתי-יהודיים, המאשרים את מעשה האכזריות של ראש הכנסייה.

61) שלשה מכתבים ערוכים מק"ק פיזארה לק"ק שלונקי פרסם פרום דוד קאופמאן בחוברת REJ Vol. 26, pp. 66-72. במכתב ראשון הם כותבים בין השאר: „מרב עשוקים יזעקו אחינו המסו את לבבנו לקול שאון מעיר אנקונה הנאנחים והנאנקים — אם לא עתה נקום לקול זעקת אלה האביוני העניים להנקם מאויביהם מן הארץ אשר אררה ה' — והנגלות לנו לעשות עד היכן שכח ידינו מגעת — ואם טוב הדבר לפני תפארתכם זאת עשו — לגזור גזירה לגזירה העיר תשאה שממה כל יהל ערבי ועברי

טנדינה לטכס עצה ולקבל על עצמם בנדר לבלתי שלח עוד סחורותיהם לחוץ אנקונה כי אם לחוץ פיזארו. גם שליח מיוחד בשם ר' יהודה פראג נשלח מפיזארו לקושטנדינה למלא אחרי דברי המכתבים.

ההתעוררות בין יהודי תוגרמא תחת הנהגת דונה גראציה ודון יוסף, היתה גדולה מאד לשלם לאפיפיור כגמולו. בחודש אלול שט"ז הוחלט להקים איסור וחרם על עיר אנקונה. רבני שלוניקי גזרו מיד חרם ואסרו על הסוחרים להוליך סחורותיהם לחוץ אנקונה. כל הצי של דון יוסף וחמותו חדל מלבקר עיר זו. בזמן קצר הרגישה אנקונה את הנזקים הרבים שגרם החרם, ובעשירי לחדש אגוסט 1556 באו שרי המועצה בקובלנה לפני האפיפיור כי מסחר העיר שוקע ויורד ואם לא יעשו דבר מה לדומם אותו שנית אזי תשם העיר ומסחרה. היתה זאת הפעם הראשונה בהיסטוריה הגלותית שהיהודים התארגנו והתיצבו להגן על עצמם באמצעים יעילים, כהוספה לתחינות ובקשות. אילו היו היהודים ממשיכים במאמץ מאוחד היו בלי ספק מצליחים להכריע את האפיפיור העריץ, ואז היה הדבר משמש כמפנה חשוב במהלך ההסטוריה שלנו. ומי יכול לשער ולהעריך השפעת נצחון מעין זה על שונאי ישראל הרבים שקמו עליהם בדורות הבאים, ועל היהודים עצמם שהיו לומדים מזה באיזה אופן ובמה לתלחם נגד אויביהם, ואולי גם לנצח⁶².

אבל לדאבוננו נתפלג אז בית ישראל לשני מחנות. קהילת פיזארו והנספחים אליה עודדו את החרם, אך יהודי אנקונה התנגדו לו ואף ערכו מחאה ליהודי תוגרמא ע"י רבם הר"ר משה באסולה, שכתב בין השאר: "תהיה ההסכמה הזאת לסכים לצנינים לכל היהודים היושבים תחת ממשלת הפאפא, כי יבער כמעט אפו תצא כאש חמתו, כי כל ישראל ערבים זה לזה, לשחת לכל עם ה' היושבים במדינות ממשלתו, כי יאמר אחוכי קמחייכי בי יהודאי אחיכם בתוגרמא, ואותי הם מכעיסים על היותי אדוק בנימוסי — גם הדוכס מאורבינו אם לא תעשה הסכמה לא יעשה שום רעה להנקלטים, כי יודע שאין לאל יד הפליטים העניים להכריח את כל ישראל, ויסתפק בטובת הנאה פורתא כי הנקלטים שאינם רשאים בשום אופן לדרוך על אדמת הפאפא יסחרו בפיזארו"⁶³.

פילוג זה גרם לפרוד הלבבות ולמחלוקת קשה. נמצאו כמה סוחרים שסרבו להכיר בחרם בהדגישם בין יתר הטענות כי חוץ אנקונה הוא טבעי ונוח למעגן אניות בשעה שחוץ

ואל ישבו שם לסחרה ואתננה לא תשורגה עין רואי במשא ומתן אפי' בשוה פרוטה, אפס למחרסות תהיה ואורור כל עובר דרך הלוו ותהי נשמה. ידעו כל יושבי בה כי יש אלקי בישראל וכלנו בני איש אחד נחנו ל"ה דמא דהך מהך סומקא טפי — המה יראו ויבושו כי ארורה האומה בעבורם⁶².

לפי דעתו של פרופיסור סיסל רוט היתה אפשרות שע"י מאמץ מוצלח זה ימנעו סבל רב של אנוסים רבים, ומה שעוד יותר חשוב הצלחה במאמץ ראשון היתה מביאה אחריה אחוז בין היהודים וגם מאמצים נוספים. בזה היו יהודי העולם מראים את יכולתם להלחם נגד אויביהם בכלי הויץ היחידי שהיה להם, והוא חרם כלכלי, דבר שלא ניסו להשתמש בו במשך של כמעט ארבע מאות שנה עד זמננו בשנת 1933 שהשתדלו יהודי העולם להכריז חרם על גרמניה הנאצית.

שוי"ת נחלה ליהושע סי ל"ט, מ', וע"י ב"סיני" כרך כ"א ע' שכ"ג הערה 2 שכתוב: "בין העומדים בתוך ראוי להכריז את ר' משה באסולה, הידוע בשל נסיעותיו ובשל התנגדותו להתרמת נמל אנקונה ע"י דונה גראסיה נשיא וסיעתה".

פיזארו אינו מפותח כל צרכו ומעמיד את האניות העוגנות שם בסכנת דון יוסף נשיא נקט באמצעים נגד מפירי החרם. לצדו עמדו רבני עיר הבירה וגם שני עמודי ההוראה בדור ההוא, הגאונים ר' יוסף קארו⁶⁴ ור' משה מטראני⁶⁵ משיבת צפת. שני הגדולים האלו העריכו כראוי את חשיבות המאמץ ולא היססו מלתת את הסכמתם לדון יוסף.

אמנם מנגד לרבנים האלה נמצאו רבנים אחדים בקושטנדינה אשר התנגדו לחרם, ובראשם הר"ר יהושע שונצין, רב העדה האיטליאנית. ולא לבד שסרבו להצטרף ולחתום על ההסכמה הכללית אלא הוציאו משפט, לאחר משא ומתן של הלכה ארוך, כי ההסכמה בטלה. למרות כל הכבוד אשר הנחילו לגברת חנה גראציה ולחתנה דון יוסף, עמדו בתוקף על דעתם ונתחו את השאלה מכל צדדיה ולבסוף החליטו שאין תוקף חוקי-דתי להסכמת החרם.

המחלוקת החריפה מאד בקושטנדינה כפי עדותו של ר' יהושע שונצין: „והשתדלו ופיסו שתי קהלות חשובות ה"ה ק"ק הגרוש וק"ק פורטוגיזיש והכריזו ההסכמה בבתי כנסיותיהם ושאר הקהלות עמדו על עמדם ולא רצו להכריז ונעשת קרחה ביש' מה שלא נעשה בקושטנדינה מיום הוסדה כי מעול' העשרה קהלות מבני ספרד אשר פה קושטנדינה לא נפרדו זו מזו בדבר גדול כזה, כי מתחלה היו נועדי' כל הדייני' והיו ממתיקי' סוד ואחרי המתון ורוב המשא ומתן היו כולם מסכימים לדעת אחת, ועתה נעש' דבר זה בבהלה וטרוניא בלתי המלכה ועצה בשאר קהלות הקדש יצ"ו, בחשבם שאחת לאחת יתפתו הקהלות. ואני בכל זה הייתי יושב בביתי ומצטער על הענין וחושש לכבוד שמים ותוהה"ו⁶⁶. הרב יהושע שונצין עמד בתוקף על דעתו דעת תורה שלא לחתום על הסכמת החרם מפני הטעמים שמברר ומלבן בטוב טעם ובאריכות בשתי תשובות. שם יש לראות שעמדתו גרמה לו צער רב, אבל כאיש האמת לא היתה לו ברירה אחרת. כן הוא מכריז: „לא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה כי המשפט לאלקים הוא, לו הכסף ולו הזהב מהקם

64 לא מצאתי תשובה או מקור אחר של מרן בענין זה. עיין בספרו של ש. א. רוזאניס „קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם" ח"ב ע' 80. ועי' ג"כ ב„סיני" כרך ל' ע' שיה. פה כותב ד"ר יעקב הרוזן שלצידו של דון יוסף „עמדו ר' יוסף קארו (הסתופף זמן מה בארמון דונה גרציה) ור' משה מטראני משיבת צפת". שפ"ר בהערותיו לגרץ מציין שו"ת אבקת רוכל ס"י פ"א, אבל שם אינו מוזכר את ענין החרם, אע"פ שמדבר על אודות ריב במשפחת דונה גרציה לבית מנחם.

65 בשו"ת המבי"ט ח"א סי' רל"ז נותן אמנם הסכמתו לתנועת החרם אבל נוהר מאד להודיש את זכויות הסותרים המתנגדים ושעל פי דין אי"א להכריחם להצטרף לו במקום שיהיה להם נזק. ד"ל שם: „ואפילו היתה סכנה ליושבי פיזארו והיו בני טורקאיה כאלו עומדים על דמם כיון שיכולים להצילם בהליכת הסותרים שם אין כח בכלם להכריח את הסותרים לבדם ולא עליהם לחודיהו רמי לאו דלא תעמוד על דם רעך — ואם כן חייבים לבקש סותרים אי איכא סכנת נפשות כמו ששוכרי אנשים לטובע בנהר — אבל שלומי מיהא בני פיזארו אם יפסידו הסותרים ההולכים בעבורם בעו לשלומי — דאין אדם מחויב להציל נפש חברו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול — אכן ראוי והגון לסותרים הרגילים ללכת לאנקונה להעלות על לבם גודל מצות הצלת נפשות וגודל עונש העומד על דמם — באופן שלא יגיע להם גם כן שום סכנה — ואם הוא ידוע שיש סכנה חייבים כל הקהלות לסייע לכל סוחר שירצה ללכת ואם יהיה הפסד ח"ו יגבו אחר כך מיושבי פיזארו".

66 שו"ת נחלה ליהושע סי' מ'. לדאבוננו אין לנו פרטים רבים על אודות חיו ופעולותיו של אדם גדול זה. אי"ה בעתיד הקרוב אפרסם מאמר על אודות פעולותיו הידועות לנו.

מלכים ומהעדה מלכין, יבא בעל הכרם ויפרע מבעלי מחשבות". בהמשך התשובה הוא מרמז על הלחץ שהביאו עליו דון יוסף וחמותו, ומוסיף שבוטח בד' שיתן "לי לחם לאכול ובגד ללבוש, לא עזב חסדו ולא יעזוב גם עד זקנה ושיבה יהיה לי למחסה". לבסוף הוא מסיים את פסקו בדברים אלו: "אקרא בגרון לא אחשוך כשופר ארים קולי, ואתם הרי ישראל חכמי יועצי כל עיר ועיר לא תימרו רמות רוחא הוא דנקיט ליה במה רב גובריה דעביד יחידאה, כי ת"ל רבים אתנו מאשר אתם — והרוצ' לקדש שם שמים בפרהסיא יכתוב ידו לה' בפסק אשר כתבתי. ולהיות שידעתי רבים וגדולים אע"פ שהם מסכימים עמי מפני היראה ומפני הכבוד אינם רוצים להראות עצמם — אולי הגדולים הנמצאים במקומות אחרים שאינם מתייראים כל כך יחתמו עמדי, ואם לא יחתמו מ"מ ידעתי שבלבם יחזיקו לי טובה — כי ת"ל מיום שיצאתי לאויר העולם יודעים טיבי ומכירים אותי כל תושבי העיר ויודעים דלא פלגאה אנא, ובנושא דהסכמה זו החרשתי בלו עצמו יותר מדאי וכדין יהיבנא קנצי למילין אחלה פני קל יסיר לב האבן מבשרנו — כה מעתיר הצעיר מצטער לשעבר דואג להוה ירא לעתיד הצעיר יאושע צונצין" (י).

מלבד זה שהיו חכמים שיראו לצאת בגלוי נגד דון יוסף וחמותו, כפי עדותו של ר' יהושע, מוצאים אנו שני חכמים שכן הסכימו לדעתו של האחרון. הם חתומים בסוף סימן ל"ט: "ההסכמה הנזכרת אסור לעשותה כל אשר בשם ישראל יכנה כי יש תקלה וקלון בדבר כמו שהוכיח החכם השלם יצ"ו — נאם זעירא דמן חבריאי משה די שיגוביאי". השני כותב בין יתר דבריו: "כ"ש בנדון כזה אשר בעיני כל בעל שכל ומודה על האמת ואינם מכת החנפים אינו כי אם מהמפורסמות שאין לעשות הסכמה כזאת — גם כל זה לאפוישי גברא קא אתינא נאם העבד הצעיר משה ק' ג'ימל".

כשמצא הר"ר יהושע שונצין שהלחץ שהביאו עליו היה גדול מנשוא החליט לבסוף לפנות לגדולי ומנהיגי איטליא, שבראשם עמד המהר"ם מפאדובה, והתחייב להשמע להם ולעשות כפי מה שיורוהו. כה דבריו: "ומ"מ כדי להפיס דעתם שלחתי לאמר אל הגביר ולשר חתנה שנשלח רץ אחד על הענין לאצילי ויניציאי ולגדולי פדואה ולמנהיגיהם ולחכמיהם ועל ראשיהם מלמעלה הרב הזקן מלא חכמה וכלו יראת שמים כמוהר"ר מאיר דבתוצ' דלבא דלאנקונה ופיזארו הם יושבים והם יחקרו וידרשו בענין היטב ויודיעונו טיב הענין ועליהם נסמוך בכל אשר יגידו לנו באיזה מקום סכנה מצויה" (י), לא נסור (67) שם בסוף הסימן. דברים אלו מראים בעליל כמה לא צדק פרום' סיסל רוט שאומר בדרך השערה שיש להניח שקנאה אישית למהר"ר יוסף בן לב גרמה להתנגדותו של הר"ר יהושע שונצין לתנועת החרם. בשו"ת שלו סי' ז' הוא אומר: "א"ל אלקים הוא יודע וישראל הוא ידע כי מנעורי גדלני הכניעה והשפלות, לא לבי הלך בגדולות ובנפלאות לעשות לי שם על סני חוץ, ומעולם לא גמנתי לחרת ריב ולתקוע עצמי בדבר הלכה — הן אמת שדרכי שלא להכניס דברי ולהעלימם, רק אודיע ואשמיע סברתי לכל הבא לשמוע לא אמוץ טוב מבעליו, השומע ישמע והחדל יחדל. ואפילו בסני אם יעשה מעשה הפך סברתי אחריש אתאפק אשית שמרה לפי, נצרה על דל שפתי".

(68) אנשי פיזארו טענו שאם לא יסכימו לחרם הכללי יש סכנה שהדוכוס מאורבינו יכעס וינקם ביהודי ארצו. מצד שני הביעו המתנגדים חשש שאם כן יצליחו בהסכמה כללית יעוררו עייז את חמתו של האפיפיור. כ"ש דאיכא ק' לגבי חד שיושבים תחת ממשלת האפיפיור באנקונה וכל פרואה מאה כפלים כנגד הפלטים שנקלטו תחת ממשלת הדוקי, שם סי' ט"ל.

מדבריהם ימין ושמאל. וקבלתי על עצמי לפרוע הוצאות הרץ כי הסוחרים הנמצאי פה חזקו ואמצו זרועותי לישא עמי בעול. ולא אבו שמוע ודחו צוף דבש אמרי נועם בדחיות שאין בהם ממש לא ניתנו ליכתב⁶⁹ ("). ר' יהושע חחר על מאמצו להעמיד את מנהיגי איטליא כמפשרים במחלוקת זו: "והודענו הדבר למשתדלים בדבר זה כדי שישלחו הדברים אל הרב הנז' וליתר המלמדים אשר שם ולא אבו שמוע באומ' שהדברים לא נתנו ליכתב והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות, בוחן לבות וכליות אלקים צדיק יתן בלבנו יראתו ויסיר לב האבן מבשרנו⁷⁰".

לדאבוננו אין אנו יודעים אם נענו המהר"ם מפאדובה וחבריו לבקשתו של הר"ר יהושע שונצין וסייעתו, ומה היתה תגובתם. כותב השאלה עמד בתוקף על דעתו דעת תורה שלא לחתום על כתב החרם. בינתיים נודע כי הסוחר שלמה בינסניור, המכונה יוסף הדרה, הכניס בסתר אניות שמתחילה היו מועדות לפיזארה, אל חוף אנקונה. ידיעה זו הכניסה מבוכה בישראל וגבולות החרם נפרצו. כהוספה לזאת מת לפתע האפיפיור פאולוס הרביעי ועל כסאו עלה פיוס החמישי. אע"פ שבשנאתו ליהודים לא היה האחרון שונה מן הראשון, מ"מ רפתה בינתיים המלחמה נגד אנקונה.

הדחיפה האחרונה לחסול החרם באה תיכף ומיד. בעוד הרבנים בקושטנדינה מתווכחים וחולקים ביניהם והנה מגורת דון יוסף באה ונהיתה. הדוכוס מאורבינו, בראותו כי לא נתקיימה עצתו להתחרות במסחר עם ערי האפיפיור על-ידי עזרת היהודים, התחרט על אשר פתח את שערי מדינתו לאנוסי אנקונה, ויתנקם בהם ובאחיהם עייז שגור גירוש כללי על כל יהודי ארצו. אמנם לצדקה תחשב לו שלא מסרם לידי האינקוויזיציה אלא הרשה להם לנסוע לכל אשר יחפצו. ביום י"ג לחדש ניסן בשנת שי"ח (1558) יצאה אניה אחת מפיזארה עם שבעים נפש בדרכה לארצות הקדם. ימים אחדים אחרי כן, בכ"ז לחדש אפריל, יצאה אניה שניה מלאה אנוסים, ואע"פ שרדפו אחריהם שונאיהם מאנקונה לא מסרם רב החובל בידיהם. רוב אנוסים אלו התישבו בתוגרמא (").

כה נסתיימה בכשלון גמור פרשה חשובה ומעציבה בחיי עמנו ("), שהמהר"ם מפאדובה היה ביכלתו להכריע את הכף לטובת המאמץ להשפיל ולנצח אויב-ישראל עייז חרם כלכלי, ועייז ללמד לדורות הבאים שישנו כלי זיין מעשי המביא לידי תוצאות שבו יכולים המעונים להשתמש נגד מעניהם. כאמור, עמדתו של מהר"ם אינה ידועה לנו, אבל מעצם העובדה שר' יהושע שונצין, ראש המתנגדים לחרם ולכל הגדולים שתמכו בו, היה מוכן לכופ את ראשו ולהכנע להכרעתו של מהר"ם, אנו למדים עד כמה היה האחרון מפורסם בין גדולי דורו ומקובל עליהם כפסקן ממוחה ובר סמכא.

נוסף לזאת, אנו מוצאים שהמהר"ם היה ידוע גם בין חוגי ממשלה גבוהים אפילו

69 שם סי' מ.

70 שם סי' ט"ל.

71 עמק הבכא 37, 136.

72 ר"ר סיסל רוס בא לידי החלטה שהעובדות הצדיקו את עמדתם של דון יוסף וחמותו אע"פ שמאמצם נכשל מפני הטעמים שבארגו בגוף המאמר.

חוץ מגבולות איטליה. "הקיסר פרדינאנד היה נכון להוציא גזרת הגירוש על הקהלה העתיקה בפראג. לקהלה הזאת יצא אז שם רע בין יתר קהלות ישראל במדינות אשכנז ואיטליה. אנשיה היו שפלים רודפי בצע מעשקות, בעלי זרוע, אנשי ריב ומדון ופורעי מוסר — בעת הבחירה לרבנים ופרנסים פרצו מריבות וקטטות בין היהודים. על כן שלח הקיסר פקודתו להרבנים הגדולים בקהלות איטליה ואשכנז, לקבוע חקי הבחירה לקהלת פראג, רבי מאיר מפאדובה, רבי יעקב מוורמייזא (הרב הכולל לכל קהלות אשכנז) ורבי אליעזר טריווש מפראנקפורט דמיין" (73).

ד.

לשיא פרסומו הגיע המהר"ם בארצות איטליה ופולניה. דעותיו מובאות לעתים תכופות בשו"ת גאוני ופוסקי דורו, ובכל תשובה המזכירה אותו מוצאים שבח לגאונותו, חכמתו ומדותיו התרמיות. גאוני הדור השתחוו אפים ארצה לפני הדר כבודו והרצו דבריהם לפניו כתלמידים לפני רבם הגדול. הרה"ג ר' שמואל די מודינא, בעל המחבר שו"ת מהרשד"ם, מצהיר: "אני יודע בודאי שכל דברי הרב המופלא מהר"ם מפדואה ז"ל הם דברי אלקים חיים — אין ספק שאין להרהר אחריו כי מי יבוא אחרי המלך פנימה" (74). הגאון מה"ר יצחק פואה כותב: "מה לו למגרש כי נזעק על מהר"ר ברוך עזיאל יצ"ו הרי הוא נגרר בגזרתו אחרי המופלא מהר"ם מפדואה — והא הכא דמהר"ם מפדואה שהוא גדול הדור מוסכם לכל" (75). הרה"ג ר' יוסף כ"ץ, בשו"ת "שארית יוסף", מכריז: "המאיר לארץ ולדורים, הוד קרנו יגדל לדור דורים — מי הבאני הלום לשאר ברוחי הבושה ולשלוח פסק קמי מר כי מן הראוי לשאול שאילות ולא לפסו' קמי מר" (76). הגאון מהרש"ל שלא נשא פנים לרבים מגדולי הראשונים כותב: "וכל מה שכתבתי אינו אלא דרך העבר" והכל תלוי בכבוד אדונינו שארינו הגאון המופלג המאיר עיני ישראל בחכמתו ובתורתו מהר"ר מאיר בר"ר" (77).

הרמ"א שמח מאד כשהמהר"ם הסכים לפסקיו. ביחוד כשחלק על הב"י בקש מהמהר"ם לפשר ביניהם והיה שבע רצון מאד כשצדד עמו: "ולא כתבתי כן רק שראיתי תשובת הרב בעל ב"י שכתב בה שקנה — ואני השבתי לו כזה ובאו דברי שגיני לפני מוהר"ם מפדואה והסכים לדברי דלא קנה" (78). וכן: "ודבריו תמוהים מאוד — וכבר היה מעשה בהיותי אבל על אמי ז"ל ובירכתי אירוסין תחת החופה כדרך שרב העיר מברך ברכת אירוסין וסמכתי על דברי מוהר"ם וכתבתי הדברים להגאון מה"ר מאיר פאדוה"

(73) גרף שפר ח"ו ע' 265. את המריבות ואי הסדרים בקהלה היהודית נקטו אויביהם כאחת הסבות לגרוש היהודים מפראג וזה קרה בשנת שכ"א (לפני כן גורשו מארץ בוהימיה בשנת ש"ב). ע"י הר"ר מרוכי יפה בהקדמתו ללבושים ח"א, "צמח דוד" לר' דוד גאנו ו"עמק הבכה" לר' יוסף הכהן.

(74) אבהע"ז סי' ס"ד.

(75) שו"ת רמ"ע מפאנו סי' ס"ו.

(76) סי' א', ובסי' כ"ח הוא מתפאר "הוגד לי שהגאון מהר"ם מפדואה הסכים עמי".

(77) שו"ת מהרש"ל סי' כ"ח. ועי' ג"כ סי' ר', י"א.

(78) ד"מ ח"מ סי' ר"ג אות ז'.

והסכים ע"י⁷⁹). בסוף סימן מ"ח בשו"ת הרמ"א מביא הסכמת המהר"ם לדבריו: "שאיני האלוף מוהר"ם קבלתי גם כתבך השני, וכבר קבלתי אגודה של כתבים עם החבור אשר חברת להשיג על פסק הגאון הקרא"ו, והיטבת לעשות כי מצאת פרכא על כל דבריו.

הר"ר אליהו ב"ר אליקום קאפסאלי שלח אל הב"י ואל יתר חכמי ק"ק צפת תשובה שכתב המהר"ם מפאדובה לתמוך בידי הר"ר אליהו שאסר על תושב מעיר קאנדיא "להעמיד ארי של אבן על ההיכל מקום אשר כל העם משתחוים כנגדו". לאחר שמברר המהר"ם את האיסור ע"פ ההלכה הוא מוסיף: "ועתה אספרה נא לכם את אשר קרה פה פדוואה בימי הזקן האור הגולה רבינו יודה מינץ זלה"ה, ולדעתי שאז נמצא פה כמוהר"ר יהודה דאלמיניע היושב בשבת תחכמוני בעירכם אך היה אז בחור וישוב לפני רבו וראה הוא את כל הדברים. היה פה איש עשיר ותקיף שמו היר"ץ ווערטי"ם ושמו נודע בשערים והיה תמיד איש מלחמה לגאון הזקן מוריני ורבינו רבינו יודה מינץ זלה"ה ולבנו חמי הגאון כמוהר"ר אברהם מינץ זלה"ה, ועשה פרוכת נאה מאד מרוקם במרגליות ורקם עליו צורת צבי שהיתה הארמ"ה שלו והיתה הצורה בולטת מחמת המרגליו, ובקש להשימו בבית הכנסת במועדים והזקן מיחה בו והוא מרוב עשרו ותוקפו לא השגיח בו להיותו בעל מלחמתו. ומצא לו בעושרו רבנים עוזרים לו אשר הגיעו לו ראיות להתיר מן התלמוד כנדון שלכם ובחזק יד שם אותו בבית הכנסת, ויצא הזקן מבית הכנסת בחרי אף וגתרבו הקטטות מאד בגלל אלה. ואפ"ה עתה בזמני קמו היורשים של כמ"ר היר"ץ הנ"ל להשימו בבית הכנסת ולא רצו לעשותו בלתי רשותי וצויתי להם לכסות בנייר הצורה ההיא ושמעו בקולי, ברוכים הם וברוך טעמם"⁸⁰).

כנראה שהב"י וחבריו בצפת לא הכירו עוד אז את גדולתו של המהר"ם מפאדובה. ומהר"א קאפסאלי משתדל לתארו לפניהם בדברים אלו: "כיון שבאתי עד הלום אמרתי אעתיק למעכ"ת תשובת הרב הגדול המעוז ומגדול מהר"ר מאיר י"ה אשכנזי ראש ישיבה בפדוואה יע"א, אין ספק שכבר שמעתם על חכמת הרב הנז' ועל חסידותו ועל תורתו הנפלאה כמותו ירבו בישראל אמן. ולפי שידעתי שהלשון של מרדכי ארוך שהביא הרב הנ"ל אינו מצוי אצלכם וסבת היא למעלתכם ותשמחו בו כמוצא שלל רב ואנן סהדי בדבר צויתי לסופר לכתוב ולעדים לחתום למען תראו למען תאמינו וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה"⁸¹).

עבודתו הדתית-צבורית של המהר"ם לא הצטמצמה לעירו פאדובה. כמנהיג רבני איטליה בקשו עצתו בכל שאלה וענין צבורי. הוא היה גם "אב"ד של מדינות וויניציה"⁸²).

79) ד"מ יו"ד סי' שצ"א אות ב'.

80) שו"ת "אבקת רוכל" למרן הב"י סי' ס"ה.

81) שם סי' ס"ד.

82) שו"ת רמ"א סי' ג"ב. "לרבנות הויניציאנית היתה צורה אחרת מזו שאנו רגילים אליה בארצות אירופה אחרות. פה לא היו נוהגים לקבל רב על פי כתב רבנות ולשלם את שכרו מקופת הקהילה. בויניציאה היה מעין ועד רבנים, שחבריו היו את האינסטאנציה, שנקראה 'הישיבה הכללית של ויניציאה'. לישיבה היה מתקבל כחבר כל למדן צעיר, אשר בתגיעו לגיל שמונה עשרה היה כבר מפורסם כבן תורה ולאחר שהגיע לגיל שלושים שנה, היה נכתר בתואר רב. שבעת הזקנים מבין חברי הישיבה